

KULTÚRNY ŽIVOT

» umenie dobrej spoločnosti «

DENNÍK
SME

Štvrtok 21. októbra 2021
Špeciálna príloha denníka SME

EDITORIÁL

Páni z chlieva

Zdanlivá maličkosť: z pohľadu primárneho faktického významu je zrozumiteľné všetkým, že ak hovorím o pani prezidentke Čaputovej alebo o Čaputovej, hovorím predsa o tom istom človeku.

Heslá francúzskej revolúcie o rovnosti, slobode a bratstve neznamenajú, že máme hodiť na smetisko dejin bontón, že už nemusíme vedieť, čo sa sluší a čo nie.

Ak sa neslušne vyjadruje človek vo vysokej štátnej politickej funkcii, je len prirodzené, že sa tak bude vyjadrovať aj jeho volič. Ak sa politik vyjadruje o hlave štátu tak, že nepoužíva oslovenie pani prezidentka a používa len jej priezvisko, neprejavuje úctu ani k autorite konkrétneho človeka, ani k inštitúcii prezidenta tohto štátu. A zároveň hovorí o sebe, že je nevychovaný.

Ale v tom je ten rozdiel medzi kultúvanou spoločnosťou a spoločnosťou nekultúvanou. Aj jazyk hovorí o tom, či si vážime autority, rešpektujeme demokratický model a usporiadanie, v ktorom sme sa dobrovoľne rozhodli žiť.

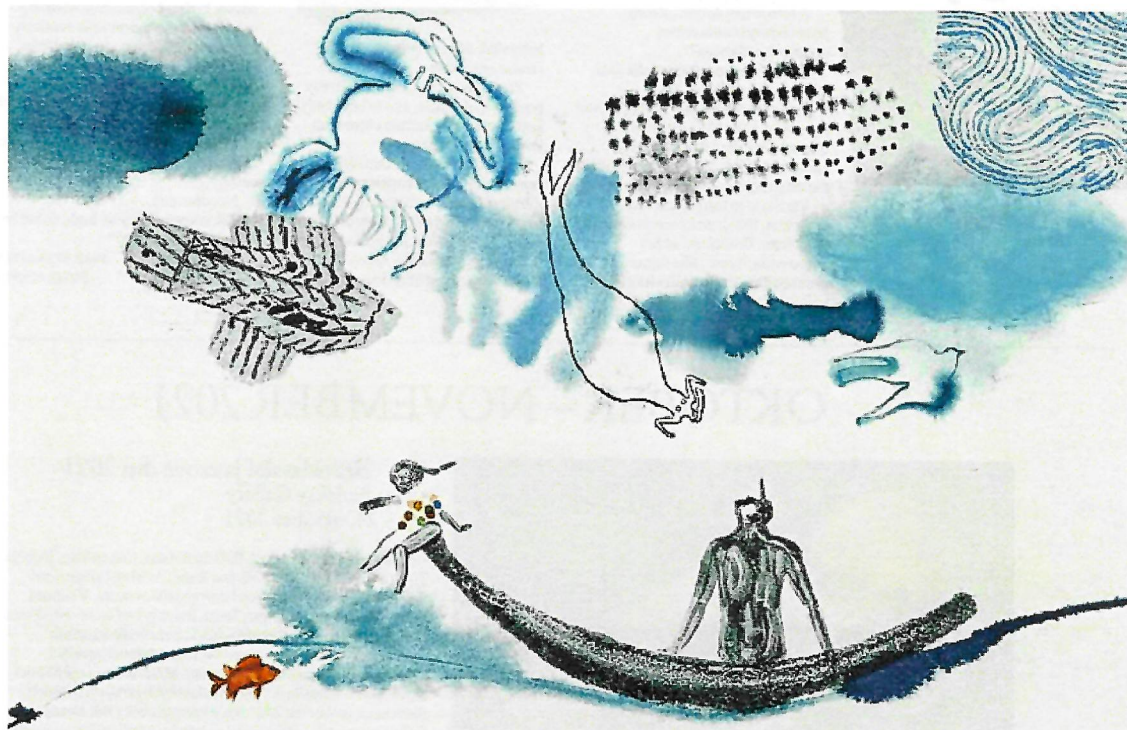
Samozrejme, takáto túžba po slušnosti môže byť staromilská záľuba, veď predsa aj v novinách sa píše o Kollárovi či Matovičovi a nie o pánu predsedovi parlamentu a pánu ministrovi financií. Zrkadlo politikov v titulkoch novin?

V chlieve je prirodzené, že roľník nebude oslovovať svoje svinky a kravky so zdvorilostným úvodom „pán brav Čunik“ či „pani krava Ryšaňa“. Ale aby sa vo verejnom – a, bohužiaľ, aj v mediálnom systéme – zabúdalo na slušnosť?

Nekultúvanosť plodí neusporiadanosť, entropiu systému. A bez zdvorilosti sa znižujeme na úroveň chlieva.

Kultúra jazyka je schéma, cez ktorú sa vo verejnom priestore ustanovuje istý model správania ako vhodný. Ak si na seba stále chceme navliekať plebejskú košelu, ako naše národné správanie nazval Vladimír Mináč, tak sa asi musíme zmieriť s tým, že nám budú vládnúť páni z chlieva.

MARTIN KASARDA

Zlaté jablko 2021 si odniesli aj Amanda Mijangos, Armando Fonseca a Juan Palomino z Mexika za ilustrácie More

ZUZANA JAROŠOVÁ:

Vďaka fantázii môžeme lietať

Každý z nás, milovníkov kníh, má v hlave nejakú knižku, ktorú si pamätá vďaka ilustráciám. Bratislava sa každý druhý rok stáva hlavným svetovým mestom ilustrácie. Prečo je knižná ilustrácia taká pritažlivá aj dnes? Spýtali sme sa predsedníčky Medzinárodného komitétu Bienále ilustrácií Bratislava Zuzany Jarošovej.

Ilustrácie boli od počiatku knižnej tvorby súčasťou písania. Čím to je, že máme radi obrázky pri texte?

Aj prvé písmo – klinové či hieroglyfy – boli znakové obrázky a prvé knihy písané rukou sa „ozdobovali“ obrázkami. Slovo *ilustrate* znamená osvetliť, objasniť, vyobraziť príbeh. V minulosti bola ilustrácia skôr doplnkom textu. Užitočným umením, remeslom. Prímárnym bol spisovateľ. Ilustrácia sa začala emancipovať a význam ilustrátora začal rásť koncom šesťdesiatych rokov minulého storočia. Od roku 1966 IBBY (Medzinárodná únia pre detskú knihu) začala udeľovať Cenú Hansa Christiana Andersena aj ilustrátorom obrázkových kníh. Dovtedy, od roku 1956 ju IBBY udeľovala iba spisovateľom.

Cenu H. Ch. Andersena v roku 1968 napríklad získal Jiří Trnka. V tom čase, v roku 1967 vzniklo aj Bienále ilustrácií Bratislava. Okamžite získalo podporu IBBY a ďalších medzinárodných organizácií. Práve BIB vytvoril platformu na kontinuálne mapovanie a hodnotenie tvorby ilustrátorov kníh pre deti a mládež po celom svete.

Ako vnímate rozdiel medzi obrazom v galérii a ilustráciou v knihe?

Ilustrácia je na prvý pohľad nenápadná výtvarná disciplína, napríklad v porovnaní s malbou alebo sochou. Ale vďaka knihe a neraz aj miliónovým výtlačkom má úžasný dosah, kultívuje estetický vkus detí. Bratislavské bienále povýšilo ilustráciu – dovtedy

popolušku – na piedestál najvyššieho umenia. Kým v minulosti bola ilustrácia skôr „len“ dodatočným doplnkom k textu, dnes sa často stretávame s opačným extrémom. Na BIB súťažia iba čisto obrázkové knihy bez textu, kde je príbeh rozprávaný iba obrázkami, prípadne s minimom textu, jeden-dva riadky na strane.

Pre dobrého ilustrátora je však literárny príbeh knihy iba základnou domou, nad ktorou stavia ďalšie poschodia svojej predstavivosti a fantázie. Ilustrátor môže príbeh iba „vyobraziť“, ale aj svojisky interpretovať, komentovať, ironizovať, parodizovať, postaviť ho na hlavu, dať textu ďalší vizuálny rozmer. Moc ilustrátora je naozaj veľká. Sकेve to vystihol slovenský ilustrátor Dušan

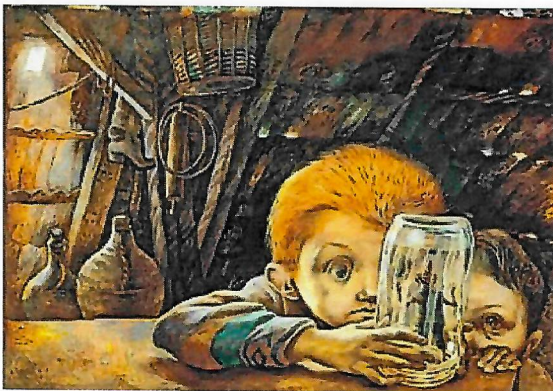
Kállay, mimochodom jediný slovenský ilustrátor ocenený cenou Hansa Christiana Andersena v roku 1988: „Ilustrátor môže urobiť zo Shakespeara tragédiu alebo komédiu.“ Záleží na uhle pohľadu, na jeho interpretácii. Dnes často tvorcovia vnímajú knihu ako jeden umelecký objekt, ako komplexnú architektúru. Preto od začiatku spolupracujú na idej konceptu knihy spoločne – spisovateľ, ilustrátor, dizajnér, vydavateľ a neraz aj polygraf.

Fantázia je niečo, čo našťastie nevieme presne definovať, ale umožňuje nám to znášať tento svet s ľahkosťou. Je svet obrázkov klúčom a kľúčovou dierkou, ktorá nám odomyká pocit slobody, kreativity, fantázie?

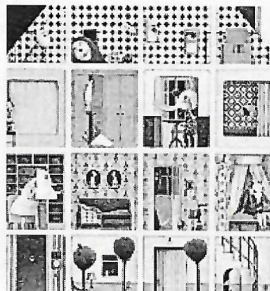
„Dajte nám knihy, dajte nám krídla!“ – to bol obľúbený slogan Jelly Lepmanovej, zakladateľky Medzinárodnej únie pre detskú knihu IBBY. Človek nemá krídla ako vtáci. Ale môže lietať vďaka fantázii. Fantázia je oheň, benzin imaginácie. Fantáziu však nemožno zužovať iba na oblasť umenia. Funguje vo všetkých tvorivých oblastiach ľudskej činnosti. Bez fantázie a predstavivosti by ľudia nevyňašli oheň, koleso, elektrinu, penicilín, DNA, raketoplán.

Keď sa poprechádzate po výstave BIB, ocitnete sa v záračnom svete fantázie. Stovky ilustrátorov vytvorili magický labyrint rozprávkových príbehov, postaviek, zvieratiek, prírody, kde väčšinou dobro víťazí nad zlom. Ale mnohí ilustrátori nastavili zrkadlo aj otvoreným ranám a bolestiam dnešného krutého sveta, ako sú smutné obrazy putujúcich detí – utečencov, chudoba,

POKRAČOVANIE NA 3. STRANE

Cenu primátora získala Zuzana Bočková-Bruncková

Grand Prix na BIB 2021 získala Elena Odriozola zo Španielska za ilustrácie v knihe Zvláštne pocity. FOTO: BIB

DOKONČENIE Z 1. STRANY

detská práca, znečistené oceány a všetci iné... A vy, ako Alicia v krajine zázrakov, uvidíte veci hmotné, viditeľné, ale aj veci neviditeľné, iba tušené, dobre schované za zrkadlom.

Dvadsať osem ročník BIB – to je v preklade viac než pol storočia výstav a prehliadok.

Bienále ilustrácií Bratislava je to, čomu sa hovorí naše rodinné striebro či skôr zlato. Zlaté jablko BIB sa stali vo výške 112 štátov všetkých kontinentov symbolom bienále. Prestížnym logom, značkou najvyššej umeleckej kvality. Ilustrátorov ocenených na bratislavskom bienále vydávajú najvýznamnejšie vydavateľstvá po celom svete. A je neuveriteľné, že BIB nemá stále vo svete ani po výške polstoročia konkurenciu. Ale ako zdôrazňuje dánsky kritik a žurnalista Steffen Larsen, BIB je unikátny svojou nevinnosťou. V Bratislave víťazi len a len čisté umelecké ilustrácie, v jeho záklusli necitlivý lobbyng veľkých vydavateľov, ktorí chcú pretlačiť svoje knihy, ako to často býva na medzinárodných knižných veľtrhoch.

BIB sa stal fenoménom, ktorý obdivuje celý svet detskej obrázkovej knihy. Často chodíme s výstavami ilustrátorov ocenených na BIB po celom svete. V krajinách Európy, v Japonsku, Číne, Iráne, Mexiku, USA a inde. Je neuveriteľné, čo taká malá krajinka ako Slovensko urobila pre svet obrázkovej knihy, ako dvíha jej umeleckú kvalitu.

Isto je to otázka, na ktorú by sme mohli hľadať odpoveď dlhú ako Dunaj a aj tak by sme na koniec nedošli, ale – aký bol a aký je svet ilustrácií v tomto dobovom pohľade?

Od prvého bienále v roku 1967 až po súčasnosť prešla knižná ilustrácia vývojom ako všetky ostatné oblasti výtvarného umenia. Jediné bolo, že BIB vytvoril platformu pre kontinuálnu a permanentnú konfrontáciu toho najlepšieho, čo v oblasti umeleckej ilustrácie vo svete vzniklo. V Bratislave sa už výške polstoročia stretávajú najvýznamnejší ilustrátori, kritici, teoretici, kurátori, vydavateľia z celého sveta a spoločne hľadajú a definujú kritériá – čo je to vlastne kvalitná umelecká ilustrácia. Diskutujú o tom experti v medzinárodnej porote, ale aj teoretici a ilustrátori na medzinárodnom sympóziu BIB.

Obrázková knižka je často prvou umeleckou galériou, do ktorej vstupuje dieťa, ktoré často nevie ani čítať, ani písať. Preto je dôležité, či v knihe nájde kvalitné umenie alebo bezduchý sentimentálny komerčný gyč. Každý deň vo svete vychádzajú milióny obrázkových detských kníh, veľmi rozdielnej kvality a úrovne. Väčšinou dominuje mainstream. Sladkasté, sentimentálne, instantné príbehy a obrázky v štýle „batmanov, micky mousev, svetielkujúcich barbie a podobne“. BIB vytvoril hrádzu proti čoraz agresívnejšiemu ataku gyča a lacnej komercie

v oblasti detskej obrázkovej knihy. BIB má rovnaký cieľ ako IBBY: Každé dieťa na svete má právo čítať kvalitnú knihu, s kvalitným textom a ilustráciami!

Čo rozhoduje o tom, že ilustrácia je umelecká?

V súčasnej obrázkovej knihe pre deti sa kombinujú a križia všetky žánre, všetky štýly, techniky a médiá. Hraničie tzv. „vysokého“ a „nízkeho“ umenia sa stierajú a miznú. Rozhoduje iba originalita nápadu, autenticita, sila a kvalita umeleckej výpovede a jej realizácie. A najmä objavnosť vizuálnej komunikácie s textom, s príbehom knihy. Ilustrátori narábajú so všetkými štýlmi a ich kombináciami – realizmus, surrealizmus, expresionizmus, geometrická abstrakcia, minimal-art, kaligrafia, konceptualizmus, techniky kresby, maľby, grafiky, sochy aj princípy kinematografie, scénografie, fotografie a iné. Niektoré knihy kričia nahlas, vybuchujú ohňostrojom žiarivých farieb, postáv, príbehov. Porotcovia vtedy hovoria, že ilustrácia je „overloaded“, preťažena ako priveľký náklad loď, ktorý ju ťahá ku dnu. Inokedy zasa ilustrácia hovorí tichou rečou, pokojnou meditáciou, jemnými monochromatickými farbami alebo sú iba čiernobiele. Menej je niekedy viac. Ale vždy je kľúčové, ako ilustrácia rozvíja tému, príbeh knihy.

Podme k tohtoročným Bienále ilustrácií Bratislava. Čo považujete za úspech 28. ročníka BIB?

BIB je podujatím medzinárodného rangu, zapísané do kalendára hlavných kultúrnych podujatí UNESCO a IBBY. Preto považujem za úspech, že aj napriek pandémie sme sa zhodli, že BIB 2021 bude za každých okolností. Či už online, prezencne, alebo kombinovane. Bienále je také dôležité pre svet detskej obrázkovej knihy, že nemôže mať prestávku. Výstava medzinárodnej súťaže originálnych ilustrácií sa koná v priestoroch Obrazárne Bratislavského hradu a bude prístupná aj online na webe Bibiany.

Za ďalší úspech považujem špičkové zloženie medzinárodnej poroty BIB 2021: prezident IBBY Mingzhou Zhang z Číny, renomovaný ilustrátori Javier Zabala zo Španielska, Viktoria Fomina z Ruska, Luboslav Palo zo Slovenska, kurátori a teoretici z USA, Izraela, Japonska, Čieška, Maďarska a Chorvátska. A nepochybným úspechom je aj to, ako porota, ale aj my organizátori, sme nastavili a zvládli online systém hodnotenia. Bola to veľká výzva a nová skúsenosť pre nás všetkých. Veď hodnotiť online takmer tisícich originálnych ilustrácií, 374 ilustrátorov zo 42 krajín nie je naozaj jednoduché. Záverečné kolo výberu jedenástich najlepších kandidátov na ceny BIB prinieslo zaujímavú diskusiu a konfrontáciu pohľadov. Porota sa aj tentoraz usilovala, aby každá z jedenástich cien BIB prezentovala jednu zo širokej škály poľoh súčasnej ilustračnej tvorby vo svete.

Kam zájst za ilustráciami, aké výstavy a sprievodné programy sa oplatí vidieť?

Okrem hlavnej medzinárodnej súťažnej časti v obrazárni Bratislavského hradu budú v čestnej sále BIB aj ďalšie unikátne výstavy. Výstava dvoch čerstvých držiteľiek ceny Hansa Christiana Andersena, ilustrátorky Albertine zo Švajčiarska a spisovateľky Jacqueline Woodsonovej z USA, výstava iránskeho ilustrátora Hassana Moosaviho, víťaza Grand Prix BIB 2019. A diváci tu nájdu aj výstavu významnej nežijúcej slovenskej ilustrátorky, populárnej Boženy Plocháčovej. Určite sa oplatí pozrieť si aj výstavu TRAJA na západnej terase Bratislavského hradu: Svetozár Košický, Miro Cipár a Boris Šima. Sprievodné výstavy budú aj v Bibiane, ale aj v ďalších mestách na Slovensku.

Slovenská a česká ilustrátorská škola patrí medzi tie neprovplánované a obracia sa viac k umeleckému jazyku, než „komiksovo-disneyovsky“ provoplánované obrázky. Patríme ešte stále k medzinárodnej špičke?

Významný taliansky kritik prof. Livio Sossi povedal, že BIB dalo svetu veľkú lekcii o novej vizualite obrázkovej detskej knihy. Tak, ako sa knihy pre deti ilustrovali v druhej polovici 20. storočia na Slovensku a v Česku, nebolo dovtedy na Západe zvykom. V bývalom Československu sa ilustrovaniu kníh venovali najlepšii výtvarní umelci, špičkoví maliari, grafici, kresliari. Napríklad Ludovit Fulla, Vincent Hložník, Róbert Dúbravec, Viera Bombová, Albin Brunovský, Miro Cipár a mnohí iní. Boli to skvostné, majstrovské umelecké diela, nielen užitočné knižný dizajn. Mladá generácia slovenských ilustrátorov stavia na tejto tradícii a ide ďalej. Máme etablovanú silnú strednú generáciu: Peter Uchnár, Lubo Palo. Teraz sme svedkami dravého nástupu viacerých mladých talentov: Tomáš Klepoch, Martina Matlovičová-Kráľová, Vlado Král, Zuzana Bočková-Bruncková, Daniela Olejníková, Dávid Ursíny, Katka Slaninková, Juraj Vitek, Boris Šima, Jana Kalixová a iní. Patríme stále k medzinárodnej špičke, o čom svedčia aj ocenenia viacerých na BIB.

Kedy boli ilustrátorské školy, ktoré mali neraz aj svoje národné (ba až folklorizujúce) prvky. Ako je to dnes?

Svet sa globalizuje, všetci sa začíname na seba podobať. Zijeme v instantnej, tekutej dobe, na tekutých pieskoch, strácame svoje korene. Cítit to, samozrejme, aj v obrázkových knihách pre deti a mládež. Veľké, globálne nadnárodné vydavateľstvá dokonca tlačia ilustrátorov do tzv. medzinárodneho ilustrátorského štýlu. Chcú, aby sa ich knihy dobre predávali všade po celom svete. Odchádzajú nádherné chute, vône a farby jednotlivých národných kultúr. Najsilnejšie umelecké osobnosti a talenty však stále odolávajú silnejúcemu tlaku globálneho trhu. Zostávajú

sami sebou. A BIB oceňuje práve jedinečnosť, autenticitu, originalitu.

V poslednom desaťročí pribúda v medzinárodnej súťaži bratislavského bienále počet ilustrácií, ktoré vznikli na počítači. Často stojíme pred dilemou – je to ešte originál alebo nie?

Na tohtoročnom BIB je až 40 percent digitálnych ilustrácií a dominuje technika *mix-media*. Pred desiatimi rokmi, ešte v prvej vlne ocenenia ilustrátorov možnosťami počítača, sa digitálne ilustrácie podobali takmer ako vajce vajcu. Dalo sa dokonca aj rýchlo dešifrovať, s akým programom ilustrátor pracuje. Často sme mali pocit, že ilustrácie strácajú dušu a stávajú sa skôr dizajnom. V rukách talentovaných ilustrátorov sa však počítač stal iba novým technologickým nástrojom, ktorý síce ponúka obrovské možnosti a variácie, ale rozhoduje nápad a kreativnosť výtvarníka. Ilustrátori často kombinujú staré ručné klasické výtvarné techniky s digitálnou manipuláciou a dizajnom. A vznikajú niekedy fascinujúce kombinácie a výpovede.

Prežije teda kniha a ilustrácia?

Dnešné deti žijú vo virtuálnom svete vizuálnej komunikácie, znakov, obrazov, piktogramov. Na tabletoch, počítačoch, mobiloch. Majú obdivuhodnú vizuálnu, počítačovú gramotnosť. Strácajú však schopnosť a chuť čítať text a najmä porozumieť textu. IBBY po celom svete organizuje množstvo projektov pre deti, mládež a rodičov – Návrat k čítaniu kníh, Čítanie s porozumením, Čítanie spolu s rodičmi a starými rodičmi, ktorí deťom text vysvetľujú. Možno presýtenie digitálnym obrazovým svetom, šialene rýchlymi informačnými diaľnicami časom povedie k opaku, k návratu, k stíšeniu, ponoru do seba, ktoré ponúka kniha.

Pamätám si, ako pred desaťročím vo svete ohlasovali smrť knihy, zánik klasickej knihy. A definitívne víťazstvo elektronických kníh. Opak sa však stal skutočnosťou. Dokonca aj Spojené štáty americke, ktoré boli hlavným propagátorom e-knží, dnes vydávajú iba asi štyri percentá e-knží. Kniha zostáva stále hmotným artefaktom, intímny predmetom, ktorý si chceme vziať do rúk, ohmatať, prelistovať. Prognózy, chvalabohu, vždy nevyjdú. Svetielko nádeje teda zostáva.

Výtvarné umenie nie sú preteky, veľmi záleží na osobnom vkuse, čo je však vám najbližšie? Na čo sa rada pozriete?

Mám rada silné, expresívne umenie. Umenie, ktoré zamrazí, zatrasie ako elektrický šok, prebudiť z každodennej triviálnej rutiny života. Teda žiadne idylické selanky. Ale silnú energiu katarzie. Umenie, ktoré za zrkadlom viditeľnej reality ukazuje svet neviditeľný a tušený. A dáva tušiť, možno, aj zmysel nášho života.

MARTIN KASARDA

Zuzana Jarošová

je od roku 2006 generálnou komisárkou Bienále ilustrácií Bratislava a predsedníčkou Medzinárodného komitétu BIB. V minulosti sa venovala aj výtvarnej kritike či novinárskemu povolaniu. Okrem toho pôsobí aj ako vydavateľka. Je manželkou spisovateľa Petra Jaroša.

ROZHOVOR